ASOS JOURNAL

The Journal of Academic Social Science

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 8, Sayı: 104, Mayıs 2020, s. 311-331

ISSN: 2148-2489 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.29228/ASOS.42773>

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date
6.04.2020

Yayımlanma Tarihi / The Publication Date
29.05.2020

Arş. Gör. Dr. Özkan GÖKCAN
Munzur Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler
ozkangokcan@gmail.com

TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİNDE SU SORUNU: TEKNİK UZLAŞMAZLIKTAN SİYASAL MESELEYE

Öz

Bu çalışmanın amacı, Türkiye-Suriye ilişkilerinin son 60 yıllık seyrinde su sorununun nasıl bir rol oynadığını analiz etmektir. Çalışmanın temel varsayımı, 1960'lı yıllarda teknik bir uzlaşmazlık konusu olarak ortaya çıkan su sorunun 1980'li yıllarla birlikte Suriye yönetiminin Türkiye'ye karşı PKK'yı siyasal bir koz olarak kullanmasına paralel olarak siyasal bir mesele haline dönüştüğüdür. Su sorunu, 1960'lar ve 1970'ler süresince Fırat ve Dicle nehirlerinin sularından tarafların nasıl yararlanılacağı etrafında şekillenen bir konu olmuştur. 1980'li yıllardan itibaren ise PKK faktörünün etkisiyle su sorununun siyasal bir nitelik kazanmaya başladığını söylemek mümkündür. Suriye yönetiminin PKK faaliyetlerine sağladığı siyasal, ekonomik ve lojistik destek, 1980'ler ve 1990'lar boyunca su sorununun siyasal bir mesele olarak gündemde yer bulmasına neden olmuştur. Suriye yönetiminin PKK faaliyetlerine desteği, 20 Ekim 1998 günü imzalanan Adana Mutabakatı ile resmi anlamda son bulsa da su sorunu siyasal bir konu olarak gündemdeki yerini korumuştur. 2000'li yıllarda su sorunu artık bir çatışma konusu olarak değil iki ülke arasında işbirliği inşa edilmesine katkı sunacak bir konu olarak ele alınmaya başlamıştır. 2000'li yıllar boyunca su sorununun çözümü konusunda taraflar somut adımlar atmaya ve ortak projeler geliştirmeye başlamıştır. Ancak 2011 yılında başlayan Suriye İç Savaşı, planlanan projelerin rafa kalktığı bir belirsizlik döneminin başlamasına neden olmuştur.

Anahtar kelimeler: Türkiye, Suriye, Su Sorunu, PKK.

WATER ISSUE IN TURKEY-SYRIA RELATIONS: FROM TECHNICAL DISAGREEMENT TO POLITICAL DISPUTE

Abstract

This study aims to analyze how the water issue has played a role in the course of Turkey-Syria relations over the past 60 years. The main assumption of the study is that the water issue, which emerged as a subject of technical disagreement in the 1960s, became a political dispute in parallel with the Syrian government's use of the PKK as political leverage against Turkey in the 1980s. The water issue has been an issue shaped throughout the 1960s and 1970s around how to exploit the waters of the Euphrates and Tigris rivers. Since the 1980s, it is possible to say that the water issue has started to gain a political character due to the PKK factor. The political, economic and logistical support provided by the Syrian government to PKK activities led to the water issue being on the agenda as a political dispute throughout the 1980s and 1990s. Although the Syrian government's support for PKK activities officially ended with the Adana agreement signed on October 20, 1998, the water issue remained on the agenda as a political subject. In the 2000s, the water issue began to be addressed not as a conflict issue but as an issue that would contribute to building cooperation between the two countries. However, the Syrian Civil War that began in 2011 led to a period of uncertainty in which planned projects were on the shelf.

Keywords: Turkey, Syria, Water Conflict, PKK.

Giriş

Türkiye ile Suriye arasında sınıraşan akarsuların kullanımı ile ilgili sorunların bir diğer ifadeyle su sorununun 1960'lı yıllar ile birlikte ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Tanım olarak sınıraşan akarsular bir devletin topraklarından doğup başka devletin veya devletlerin topraklarından geçerek denize veya göle ulaşan akarsular için kullanılmaktadır (Tırıl, 2011: 332; Erdağ, 2015: 29). Hem Türkiye hem de Suriye topraklarından geçen dolayısıyla iki ülkeyi de yakından ilgilendiren sınıraşan akarsuların en önemlilerinin Fırat, Dicle, Asi, Afrin, Çağçağ, Kuveik, Culap, Büyük Circop, Balık, Habur, Karacurum, Nerduş, Sabun, Senpas, Zerkani akarsuları olduğunu söylemek mümkündür. Bu akarsuların önemli bir bölümü Fırat ve Dicle nehirlerinin kolları olmakla birlikte Asi Nehri hariç hiçbirisi su sorunu bağlamında Türkiye-Suriye ilişkilerinde Fırat ve Dicle nehirleri kadar önemli rol oynamamıştır. Fırat ve Dicle'nin yıllık su hacminin toplamından yaklaşık 80 kat daha az yıllık su hacmine sahip olan Asi Nehri'nin kullanımı'nın gündemi işgal etmeye başlaması, Fırat ve Dicle kaynaklı su sorununun 1980'li yıllarla birlikte teknik bir uzlaşmazlık konusu olmaktan çıkarak siyasal bir mesele haline gelmeye başlaması ile gerçekleşmiştir. Bir diğer ifadeyle Türkiye ile Suriye arasında Asi Nehri'nin kullanımı ile ilgili anlaşmazlıkların Fırat ve Dicle kaynaklı anlaşmazlıklara bağımlı olarak şekillendiğini söylemek mümkündür.¹

¹ Lübnan topraklarında doğan Asi Nehri, Suriye topraklarından geçtikten sonra Türkiye'nin Hatay ilinden Akdeniz'e dökülmektedir. Asi Nehri ile ilgili daha detaylı hukuki bilgi ve topraklarından geçtiği devletlerin hak iddiaları ile ilgili bakınız; Azarkan, 2003: 92-105; Geçen ve Usun, 2017: 611-619.

Fırat ve Dicle nehirleri, kaynağı Türkiye topraklarında olan, Suriye topraklarından geçen ve ardından Irak topraklarında birleşerek Basra Körfezi'nden denize dökülen iki önemli su kaynağıdır. Fırat ve Dicle nehirlerinin kullanımının, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Türkiye, Suriye ve Irak arasında yaşanan uzlaşmazlıkların temel nedenlerinden biri olduğunu söylemek mümkündür. Bu çalışmanın amacı, Suriye ve Türkiye arasında kaynağını Fırat ve Dicle nehirlerinin kullanımından alan uzlaşmazlıkların nasıl ortaya çıktığını ve seyrettiğini, nedenlerinin neler olduğunu analiz etmektir. Çalışmanın temel varsayımı ise Suriye-Türkiye ilişkilerinde Fırat ve Dicle nehirlerinin kullanımından kaynağını alan su sorununun 1960'lı yıllarda teknik bir uzlaşmazlık konusu olarak ortaya çıktığı ancak 1980'li yıllarla birlikte siyasal niteliği ağır basmaya başlayan bir mesele haline geldiğidir. Diğer bir ifadeyle tarımsal sulama, baraj yapımı, elektrik üretimi gibi konularla bağlantılı olarak ortaya çıkan su sorunu, 1980'li yıllarda Suriye yönetiminin Türkiye'ye karşı PKK'yı siyasal bir koz olarak kullanmasına paralel olarak ikili ilişkilere doğrudan etki eden siyasal bir mesele haline gelmiştir. İki ülke ilişkilerinde Asi Nehri'nin kullanımına ilişkin anlaşmazlıkların da su sorununun siyasallaşmasının ardından alevlendiğini söylemek mümkündür. Bu varsayımdan hareketle çalışmada Türkiye-Suriye ilişkilerde su sorununun nasıl teknik bir uzlaşmazlıktan siyasal bir mesele haline geldiği incelenmektedir. Çalışmanın ilk bölümünde konuya bir temel oluşturmak adına 1960'lı yıllara kadar Türkiye ve Suriye arasında sınıraşan suların durumuna, söz konusu suların nasıl ve hangi antlaşmalar çerçevesinde kullanıldığına genel hatları ile değinilmektedir. Çalışmanın ikinci bölümünde su sorunun teknik bir uzlaşmazlık konusu olarak ortaya çıkışı ve seyri, tarafların sınıraşan suların kullanımı ile ilgili argümanları ele alınmaktadır. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise 1980'li yıllardan günümüze su sorununun siyasal yönünün ağır bastığı bir mesele haline gelme süreci ve iki ülke ilişkilerinin seyrine ne şekilde etki ettiği analiz edilmektedir.

1. Ortadoğu'da Sınırların Yeniden Çizilmesi ve Sınıraşan Akarsuların Durumu

Türkiye ile Suriye yönetimleri arasında 20. yüzyılın ilk yarısında imzalanan ve doğrudan akarsuların kullanımına ilişkin olmayan çeşitli antlaşmalarda, başta Fırat ve Dicle olmak üzere yukarıda isimleri geçen sınıraşan akarsulardan faydalanma konusunda çeşitli hükümler yer almıştır. Türkiye ve Suriye'yi ilgilendiren sınıraşan suların kullanımı sorununun ilk kez Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecinde gündeme geldiğini söylemek mümkündür (Kut, 1993: 3). Türkiye ve Suriye yönetimleri arasında imzalanan ve sınıraşan sular ile ilgili olarak hükümler içeren ilk uluslararası metin 20 Ekim 1921 tarihli Türk-Fransız İtilafnamesi olmuştur. Antlaşmanın 12. maddesinde sınıraşan bir akarsu olan Kuveik suyunun Halep şehri ile kuzeyindeki Türk kesimi arasında "hakkaniyet" ilkesi gözetilerek iki tarafı tatmin edecek şekilde bölüşülmesi ve ayrıca Suriye'nin masraflarını kendisi karşılamak koşuluyla Halep şehrinin su ihtiyacını karşılamak için Fırat nehrinden su alabileceği hükme bağlanmıştır (Öztürk, 1994: 127).

Türkiye ve Suriye'yi ilgilendiren sınıraşan akarsular ile ilgili hüküm içeren ikinci uluslararası metin ise 1923 tarihli Lozan Antlaşması'dır. Antlaşmanın 109. maddesinde "*Tersine hükümler olmadıkça, eğer yeni bir sınırın çizilmesi yüzünden bir devletin sularının düzeni... öteki bir devletin toprağında yapılacak işlere bağlı bulunduğu, ya da bir devletin toprakları üzerinde, savaştan önceki yapılacak işlere öteki bir devletin topraklarından çıkan sular ya da hidrolik enerji kullanılıyorsa, ilgili devletler arasında her birinin çıkarlarını ve kazanılmış haklarını koruyacak nitelikte, bir anlaşma yapmaları gerekir. Anlaşma olmazsa sorun hakem yolu ile çözümlenecek-*

tir.”² ifadesine yer verilmiştir. 109. Madde ile getirilen hüküm gereğince Türkiye, Suriye ve Irak’ı ilgilendiren sınıraşan akarsuların kullanımı konusunda taraflar arasında üç devletin çıkarlarını da gözetken, kazanılmış hakların korunmasını sağlayan anlaşmalar yapılması tavsiye edilmiştir.

Türkiye ve Suriye’yi manda yönetimi ile yöneten Fransa arasında sınıraşan akarsularla ilgili imzalanan bir diğer anlaşma 3 Mayıs 1930 tarihli Tahdid-i Hudut Nihai Protokolü’dür. Söz konusu protokolde Dicle havzası ile ilgili olarak akarsuyun iki taraf arasında ortak olma halinin ortaya çıkardığı meselelerin çözümünün “tam eşitlik” ilkesine göre sağlanması hüküm altına alınmıştır (Kodaman, 2007: 61). Bu hükmün 1921 tarihli Ankara Antlaşması’nda yer alan hakkaniyet ilkesi ile uyum ve tutarlılık sergilemediğini söylemek mümkündür (Toklu, 1999: 104). 1939 tarihli Hatay-Suriye Tahdid-i Hududu Son Protokolü’nde de benzer şekilde eşitlik ilkesine vurgu yapılmış ve Karasu, Afrin ve Asi nehirlerinin taraflar arasında hudut oluşturan kısımlarında Türkiye ve Suriye halklarının eşitlik ilkesine göre faydalanması esas alınmıştır (Kodaman, 2007: 62). 1952 yılında imzalanan Çağçağ Deresi Sularının Kullanımına İlişkin Protokol’de ise sınıraşan akarsuların kullanımı konusunda hem eşitlik hem de hakkaniyet ilkesini göz önünde bulunduran maddelerin yer aldığını söylemek mümkündür (Tiryaki, 1994: 60).

1952 tarihli Çağçağ Deresi Sularının Kullanımına İlişkin Protokol’de hem eşitlik hem de hakkaniyet ilkesine uygun maddelerin bir arada olması kimi araştırmacılar tarafından bir çelişki olarak yorumlanmıştır (Bir, 1986: 148). Öte yandan Türkiye-Suriye ilişkilerinde 1960’lı yıllara kadar sınıraşan akarsuların önemli bir anlaşmazlık konusu olmadığı düşünüldüğünde bunun bir çelişkidir çok su sorununun ikili ilişkilerde gündemi fazla meşgul etmemesinden kaynaklı bir durum olduğunu söylemek mümkündür. Zira Osmanlı’nın dağılmasının ardından hem Türkiye hem de Fransız mandası olan Suriye, sınıraşan suların kullanımı konusunda I. Dünya Savaşı öncesinde kazanılmış olan hakların sürdürülmesi çerçevesinde bir yaklaşım benimsemiş ve yapılan anlaşmalarla bu konuda prensipte anlaşmıştır (Kut, 1993: 3-4). 1960’lı yıllara kadar sınıraşan akarsuların tarım dışı kullanımının gündemde fazla yer kaplamamış olması, tarafların kullanım ile ilgili konularda eşitlik veya hakkaniyet ilkesine odaklanmaktan ziyade I. Dünya Savaşı öncesi var olan durumun sınırlar çizildikten sonra da sürdürülmesine yani statükonun korunmasına odaklanmasına neden olmuştur. Ancak 1960’lı yıllarla birlikte özellikle Fırat ve Dicle nehirlerinin tarım dışı kullanımlarının gündeme gelmesi, bu durumun değişmesine ve tarafların sınıraşan akarsulara ilişkin ulusal çıkarlarını temellendirirken uluslararası hukuk bağlamındaki yaklaşımlardan ve terminolojiden daha fazla yararlanmaya başlamasına neden olmuştur.

2. Türkiye-Suriye İlişkilerinde Teknik Bir Uzlaşmazlık Konusu Olarak Su Sorunu

Çalışmanın bu bölümünde Türkiye-Suriye ilişkilerinde sınıraşan akarsular konusunun 1980’li yıllarda siyasi bir mesele haline dönüşene kadar nasıl bir seyir izlediği ele alınmaktadır. Bu kapsamdan hareketle öncelikle 1960’lı yıllarla birlikte sınıraşan akarsuların teknik bir uzlaşmazlık konusu nasıl ortaya çıktığı ve 1980’li yıllara kadar bu uzlaşmazlığın nasıl bir seyir izlediği incelenmektedir. Sonrasında ise Türkiye’nin ve Suriye’nin sınıraşan akarsuların kullanımı ile ilgili tez ve iddialarının neler olduğu ele alınmaktadır.

² Lozan Barış Antlaşması’nın tam metni için bakınız;
http://sam.baskent.edu.tr/belge/Lozan_TR.pdf, Son erişim: 15 Mart 2020.

2.1. Teknik Bir Uzlaşmazlık Konusu Olarak Sınırşan Akarsular

1960'lı yıllara kadar Türkiye ve Suriye yönetimleri sınırşan akarsuların kullanımı ile ilgili olarak akarsuların doğal rejimine uygun anlaşmalar yapma yönünde eğilim sergilemişlerdir. Ancak bu durumun 1960'lı yıllarla birlikte değiştiğini söylemek mümkündür. Bu değişimin temel nedeni, Fırat ve Dicle sularından en az yararlanan ülke konumunda olan Türkiye'nin yeni kalkınma projeleri hayata geçirme çabası olmuştur. Planlanan kalkınma projeleri kapsamında özellikle Fırat Nehri üzerinde büyük ölçekli hidroelektrik santraller ve barajlar inşa edilmesine karar verilmiştir (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2009a: 141-142). Suriye yönetimi Türkiye'nin Fırat Nehri ile ilgili planlamalarına Fırat sularının niteliksel ve niceliksel değişime uğrayarak Suriye tarımını olumsuz etkileyeceği gerekçesiyle şiddetle karşı çıkmış ve bu karşı çıkış iki ülke ilişkilerinde sınırşan akarsulardan kaynaklı uzlaşmazlıkların temelini atmıştır. Taraflar bu uzlaşmazlıkları teknik içerikli görüşmelerle aşmaya çalışmıştır.

İki ülke arasında sınırşan akarsularla ilgili yapılan ilk teknik toplantı, 1962 yılında gerçekleşmiş ve bu toplantıda taraflar iki ülkeyi de ilgilendiren en önemli akarsu kaynağı olan Fırat Nehri ve havzasına ilişkin bilgilerini karşılıklı olarak paylaşmıştır (Maden, 2011: 35). Taraflar 1964 yılında ikinci kez bir araya geldiğinde Fırat sularının "hakkaniyet" ilkesi bağlamında kullanımı için bir Ortak Teknik Komite kurma konusunda anlaşmışlar ve komiteye Irak'ın da davet edilmesini kararlaştırmışlardır (Maden, 2011: 35). Türkiye'nin yapılması planlanan komite toplantılarında sadece Fırat ve Dicle değil üç ülkeyi ilgilendiren tüm akarsuların kullanımının ele alınmasını istemesine Suriye'nin karşı çıkması nedeniyle komite toplanmayı başaramamıştır. Suriye'nin karşı çıkmasının temel nedeni, Türkiye'nin sınırşan akarsular ile ilgili yapılacak anlaşmalara Fırat ve Dicle ile benzer statüde olan Asi Nehri'nin kullanımı konusunun da dahil edilmesi isteği olmuştur (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2009a: 141). Lübnan'dan doğan Asi sularının Akdeniz'e döküldüğü Hatay'ı kendi toprakları olarak kabul eden Suriye yönetiminin Asi sularının yapılması planlanan toplantılara konu olmasını reddetmesi ve toplantıların sadece Fırat ve Dicle ile ilgili olması gerektiğini savunması, planlanan teknik toplantıların gerçekleştirilememesine neden olmuştur.

Taraflar arasında sınırşan sularının kullanımı ile ilgili toplantı girişimlerinin sonuçsuz kaldığı 1965 yılında Türkiye önemli bir adım atarak Fırat Nehri üzerinde Keban Barajı'nın inşasına başlamıştır. Suriye ve Irak'ın yoğun tepki gösterdiği bu proje için Türkiye 1966 yılında Uluslararası Kalkınma Ajansı adlı ABD kurumundan 400 bin dolarlık kredi almış ve projeyi gerçekleştirirken Suriye ve Irak'ın hassasiyetlerini göz ardı etmeyeceğini taahhüt etmiştir. Sınırşan akarsuların kullanımı ile ilgili Irak ve Suriye yönetimleri ile anlaşmalar yapma çabasını sürdüreceğini taahhüt eden Türkiye, eğer bu başarılamazsa barajın ilk dolumu sırasında yeteri miktarda su bırakılacağını güvencesini vermiştir. Uluslararası Kalkınma Ajansı ile yapılan protokolde bu miktar ilk olarak saniyede 350 metreküp olarak belirlenirken daha sonra Irak ve Suriye heyetleri ile yapılan görüşmeler neticesinde saniyede 450 metreküpe kadar çıkarılmıştır (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2009a: 142).

Türkiye'nin 1965 yılında Keban Barajı'nın inşasına başlamasına karşılık olarak Suriye'de 1968 yılında Fırat Nehri üzerinde Tabka Barajı'nı yapmaya başlamıştır. 1973 yılında Tabka Barajı'nın 1974 yılında ise Keban Barajı'nın tamamlanması ve barajların su tutma aşamasına gelmesi, sadece iki ülkenin değil Irak'ın da dahil olacağı bir krizin tetikleyicisi olmuştur. Türkiye'nin Keban'da su tutmaya başlaması Suriye yönetiminde, Suriye'nin ise Tabka'da su tutması Irak yönetiminde tepki yaratmıştır. Barajların dolum süresi boyunca yaşadığı su sıkıntısı nedeniyle

tarımsal üretiminin olumsuz etkilenmesinden Suriye'yi sorumlu tutan Irak, Hafız Esad yönetimine sert tepki göstermiştir (Müftüoğlu, 1997: 71-72). İki devlet arasında yükselen gerilim Suudi Arabistan'ın devreye girmesi ve Suriye'nin Tabka Barajı'ndan Irak topraklarına yılda 200 milyon küp su bırakmayı taahhüt etmesi ile azalmıştır (Maden, 2011: 35). Bu süreçte yaşanan bir diğer kısa süreli kriz ise Türkiye'nin Keban Barajı'nın dolumu aşamasında birkaç ay boyunca saniyede 100 metreküpten fazla su bırakamayacağını bildirmesi ile yaşanmıştır. Suriye ve Irak'ın tepkileri ve Uluslararası Kalkınma Ajansı'nın uyarıları sonrası bu karardan geri adım atmak zorunda kalan Türkiye, kısa sürede bırakılan su miktarını saniyede 300 metreküpe çıkarmış ve bu sayede kriz kısmen çözülmüştür (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2009a: 142).

Türkiye'nin 1976 yılında Fırat Nehri üzerinde Karakaya Barajı'nın yapımına başlaması, taraflar arasında sınıraşan akarsularla ilgili yaşanan gerilimlerin daha da yükselmesine neden olmuştur. Karakaya Barajı'nın yapımına Irak yönetimi tepkisini Kasım 1977'de Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattından petrol akıtmayı durdurma kararı alarak göstermiştir. Her ne kadar Irak yönetimi bu kararın nedeninin Türkiye'nin 330 milyon dolarlık petrol borcu olduğunu söylese de asıl neden Karakaya Barajı'nın yapımı sırasında bırakılacak suların azalmasından duyulan endişe olmuştur. Nitekim Türkiye ekonomisini olumsuz etkileyen petrol kesintisinin son bulması için yapılan görüşmelerde Irak yönetimi Türkiye'den Fırat sularının normal akışına kavuşması konusunda güvence istemiş ve bu güvencenin verilmesi sonrasında taraflar petrol borcu konusunda Ağustos 1978'de bir anlaşma imzalamıştır (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2009a: 142-143). Türkiye'nin Fırat Nehri üzerinde Karakaya Barajı'nın yapımına başlanmasına Irak gibi Suriye yönetimi de sert tepki göstermiştir. Söz konusu tepkilere rağmen Türkiye'nin barajların ve hidroelektrik santrallerin yapımına devam etmesi, sınıraşan akarsular konusunun 1980'li yıllarla birlikte Suriye-Türkiye ilişkilerine yön tayin eden sorunlardan biri haline gelmesinin zeminini hazırlamıştır. Suriye yönetiminin sınıraşan akarsuların kullanımı konusundaki uzlaşmazlıkların kendi lehine çözümü için PKK kartını kullanması ise su sorununun siyasal bir meseleye dönüşmesine neden olmuştur.

2.2. Türkiye ve Suriye'nin Sınıraşan Akarsularla İlgili Yaklaşımları

1960 ve 1970'li yıllar boyunca başta Fırat ve Dicle olmak üzere sınıraşan akarsuların kullanımı ile ilgili Suriye ve Türkiye'nin yaşadığı anlaşmazlıklar, tarafların doğal olarak kendi çıkarları doğrultusunda sudan daha fazla yararlanmak istemelerinden kaynaklanmıştır. Hem Türkiye hem de Suriye yönetimi sınıraşan suların kullanım hakları ile ilgili iddialarını farklı yaklaşımlar ve tezler savunarak desteklemeye çalışmıştır. Bu durum tarafların sınıraşan akarsuların kullanımı konusunda günümüzde dahi kapsamlı ve bağlayıcı bir anlaşma yapamamış olmalarının ve hala uzlaşmamalarının temel nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye, sınıraşan akarsular meselesinin temel özneleri olan Fırat ve Dicle nehirlerini “sınıraşan akarsular” olarak nitelendirmekte ve Türkiye topraklarından doğuyor olmaları nedeniyle söz konusu nehirler üzerinde mutlak egemenlik hakkının olduğunu iddia etmektedir (Eder ve Çarıkçıoğlu, 2002: 356). Bu yaklaşım gereği Türkiye, Fırat ve Dicle nehirleri de dahil olmak üzere kendi topraklarından sınıraşan akarsular üzerinde kendisinin söz sahibi olduğunu savunmaktadır. Sınıraşan akarsularla ilgili “hakkaniyete dayalı tahsis” yaklaşımını savunan Türkiye, bu nedenle Suriye ve Irak'ın “paylaşım/taksim” yaklaşımına karşı çıkmaktadır (Erdağ, 2015: 37). Türkiye, Fırat ve Dicle nehirlerinin Suriye ve Irak'ın iddia ettiği gibi uluslararası su olmadığını ve bu nedenle söz konusu nehirlerin kendi topraklarındaki kısımları üzerinde mutlak egemenliğin olduğunu iddia etmektedir. Türkiye bu yaklaşımının bir sonucu olarak sınıraşan akarsular

ile ilgili hukuki metinleri imzalamaya mesafeli durarak sınıraşan akarsuların kullanımını sorununun hukuksal değil siyasal bir yaklaşımla çözülmesi ve Türkiye'nin egemenlik hakkının göz ardı edilmemesi gerektiğini savunmaktadır (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2009a: 146).

Suriye yönetiminin Fırat ve Dicle nehirlerinin kullanımına yönelik hak iddiaları ile bu nehirlerden özellikle de Fırat'tan yararlanma oranı arasında doğrudan bir ilişki olduğunu söylemek mümkündür. Zira Suriye'nin kullanılabilir yer üstü su kaynakları içinde Fırat Nehri ve kollarının payının yüzde 89 civarında olduğunu söylemek mümkündür (Kodaman, 2007: 37). Hal böyle olunca özellikle Fırat sularının Suriye için vazgeçilmez bir kaynak olduğu ve hak iddialarının da bu vazgeçilmezlik üzerinden şekillendiğini söylemek mümkündür. Suriye, Fırat ve Dicle nehirlerinin kullanımı ile ilgili olarak bu akarsuların sınıraşan su değil uluslararası su olduğu ve bu nedenle ortak kaynak niteliğinde olduğu tezini savunmaktadır (Kodaman, 2007: 71). Suriye yönetimine göre Fırat ve Dicle nehirlerinin ortak kaynak niteliğinde olması, nehir sularının kullanımının Türkiye, Suriye ve Irak'ın haklarını göz önünde bulunduran matematiksel bir formülle sağlanması gerekliliğini doğurmaktadır.

Suriye yönetimi yapmış olduğu öneride her üç ülkenin Fırat ve Dicle nehirlerinden ne kadar suya ihtiyaç duyduğu, topraklarında iki nehrin kapasitesinin ne kadar olduğu ve talep ettikleri su miktarı göz önünde bulundurularak yapılacak ayrı oransal hesaplamalarla kullanım miktarlarının belirlenmesi gerektiğini savunmuştur (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 1994: 15). Suriye yönetimi bu öneriyi sunarken Fırat ve Dicle nehirlerinin antik çağlardan beri Suriye topraklarından geçtiğini ve bu durumun uluslararası hukuk bakımından Suriye'ye kazanılmış bir hak sağladığını iddia etmiştir (Şahin, 2004: 105). Suriye yönetimi ayrıca Türkiye'nin Fırat Nehri üzerine barajlar ve hidroelektrik santraller inşa ederek ülke tarımına ve enerji üretimine ciddi zararlar verdiğini ve bu nedenle tarafların haklarının korunabilmesi için kullanıma ilişkin yapılacak görüşmelerin uluslararası gözlemcilerin kontrolünde yapılması gerektiğini savunmuştur (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 1994: 16). Türkiye ise Suriye'nin bu yaklaşımına karşı çıkmış ve Asi Nehri konusundaki tutumunu eleştirerek karşılık vermiştir. Türkiye, Asi Nehri'nin sadece yüzde 2'lik kendi topraklarındaki kısmından yararlanabilmesi ve hakkaniyete dayalı bir kullanıma olanak tanımadığı gerekçesiyle Suriye yönetimini eleştirmiş ancak Suriye yönetimi Hatay'ı kendi toprakları olarak görmesi nedeniyle bu eleştirilere kulaklarını tıkamıştır.

3. Sınıraşan Akarsular Konusunun Siyasal Bir Meseleye Dönüşmesi

Türkiye-Suriye ilişkilerinde su sorununun 1980'li yıllarla birlikte farklı bir seyre yöneldiğini, siyasi boyutu ağırlık kazanan bir nitelik sergilemeye başladığını söylemek mümkündür. 1980'lerin başlarında Suriye, akarsuların kullanımı konusunda uzlaşmazlık halinde olduğu Türkiye'ye geri adım attırabilmek ve bölgesel rekabette sıkıntıya sokmak adına PKK ile ilişki kurmuş ve PKK üyelerinin Suriye topraklarında bulunmasına izin vermiştir. Suriye yönetimi ile PKK arasında kurulan ilişkinin ilerleyen yıllarda daha da derinleşmesi, suyun Türkiye'nin Suriye politikasında önemli bir siyasal araç ve sorun ögesi niteliği kazanmasına zemin hazırlamıştır. 1970'lerde yaşanan petrol bunalımında Arap ülkelerinin sergilediği tavrın bir benzerini 1980'lerde Türkiye sergilemiş ve Suriye'nin PKK faaliyetlerine desteğine karşılık olarak Fırat ile Dicle nehirlerinin kullanımı konusundan bir güç aracı olarak yararlanmaya başlamıştır. Çalışmanın bu bölümünde sınıraşan akarsular konusunun nasıl siyasal bir meseleye dönüştüğü ele alınmaktadır. Bu kapsamdan hareketle öncelikle 1980'lerde sınıraşan akarsular konusunun siyasal yönünün oluşmaya başlaması, ardından 1990'larda ortaya çıkan gerilimler ve çözüm arayışları son olarak ise 2000'li yıllarla birlikte su sorununun nasıl bir hal aldığı incelenmektedir.

3.1. Artan Gerilim ve İşbirliği Arayışları Kısacasında 1980’li Yıllar

Türkiye-Suriye ilişkilerinde sınıraşan akarsuların kullanımı sorununun siyasal bir nitelik kazanmasının Suriye yönetiminin PKK faaliyetlerine destek vermesi ile gerçekleştiğini söylemek mümkündür. PKK’nın kurulmasından 6 ay sonra Mayıs 1979’da Abdullah Öcalan’ın Suriye’ye geçmesi ve örgütü buradan yönetmeye başlaması, 12 Eylül 1980 Darbesi’nin ardından ise Öcalan’ın talimatıyla binlerce örgüt üyesinin Suriye’ye kaçması, sınıraşan akarsular sorununun yeni bir hal alacağı dönemin kapılarını açmıştır. Suriye yönetiminin haberdar olduğu ve göz yumduğu bu kaçışlar sonrası PKK, gerek Suriye topraklarında gerekse Suriye kontrolündeki Lübnan topraklarında örgütlenme sürecine başlamıştır (İmset, 1993: 88-89).

1980’lerin ilk yarısı boyunca Suriye yönetiminin PKK’ya siyasal, ekonomik ve lojistik destek sağlaması, örgütlenme sürecinin hızla ilerlemesine ve örgütün Türkiye topraklarına yönelik yapılacak eylemlere ilişkin hazırlık yapmasına olanak tanımıştır. Suriye yönetiminin ülke topraklarındaki PKK faaliyetlerine sağladığı doğrudan veya dolaylı desteğin bir çıkar ilişkisinin ürünü olarak ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Suriye yönetimi PKK’nın örgütlenme sürecine ve faaliyetlerine destek vererek başta sınıraşan akarsular konusu olmak üzere Türkiye ile yaşanan uzlaşmazlıkların kendi lehine çözümünde Türkiye’ye karşı kullanılabilecek siyasal bir koz elde etmeyi amaçlamıştır. Suriye yönetiminin bu stratejisi, sınıraşan akarsular konusunun teknik bir mesele olmanın ötesine geçerek siyasal boyutuyla ön plana çıkan bir sorun haline dönüşmesine neden olmuştur. 1980’li yıllardan itibaren Suriye yönetiminin Türkiye ile yaşanan uzlaşmazlıkları kendi lehine çözmek adına PKK’dan siyasal bir araç olarak yararlanmaya çalışması, Türkiye’nin de benzer bir stratejiyi sınıraşan akarsular uzlaşmazlığını kullanarak izlemesine zemin oluşturmuştur. Diğer bir ifadeyle Suriye yönetiminin PKK’ya sağladığı ve her geçen yıl artarak devam eden destek, suyun Türk dış politikasında siyasal bir araç haline gelmesine doğrudan etki etmiştir (Karakoç, 2010: 921).

PKK’nın Suriye’deki örgütlenme sürecinin hızla ilerlediği 1983 yılında Türkiye’nin Fırat ve Dicle nehirlerinden daha etkin faydalanmak adına kısa adı GAP olan Güneydoğu Anadolu Projesi’ni başlatması, iki ülke ilişkilerindeki gerginliğin daha da artmasına katkı sunmuştur. 1983 yılında temelleri atılan ve yapılması planlanan 22 baraj ve 19 hidroelektrik santral ile Fırat ve Dicle nehirlerinin Türkiye tarafından daha etkin bir şekilde kullanılmasını öngören Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), özellikle 1980’lerin ikinci yarısından itibaren Suriye yönetiminin PKK ile ilişkisine karşı sınıraşan akarsuların önemli bir siyasal araç olarak kullanılmasına olanak tanımıştır. Türkiye 9 milyar dolara mal olması ve 30 yılda tamamlanması öngörülen GAP’ın tamamlanmasıyla hidroelektrik enerji üretiminde 27 milyar kilovat saat artış elde etmeyi ve 1,8 milyon hektar tarım arazisinin sulanmasını sağlamayı hedeflemiştir (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2018: 1). GAP ile birlikte Türkiye’nin Fırat ve Dicle nehirleri üzerindeki kontrolünün daha da artacak olması, nehirlerin hem niceliksel hem de proje kapsamındaki sulama tünelleri nedeniyle niteliksel değişime uğrayacak olması Suriye yönetiminde endişelere neden olmuştur. GAP’ın hayata geçmesinden Suriye tarımının ve sulamasının oldukça olumsuz etkileneceğini savunan Suriye yönetimi, Türkiye’ye geri adım attırmak ve GAP’ın gerçekleştirilmesini engellemek için yoğun bir çaba içine girmiştir. Bu kapsamda Türkiye’nin GAP’ın finansmanını sağlamak için Dünya Bankası’ndan kredi talebi, Suriye ve Irak’ın onayı olmadığı için reddedilmiştir Fırat ve (Kürkçüoğlu, 2009a: 143). Dünya Bankası’ndan kredi alamamasına rağmen Türkiye’nin 1980’lerin ikinci yarısında GAP’ı kendi kaynaklarıyla yürütme çabası ise Suriye yönetiminin Türkiye’yi güvenlik açısından zor durumda bırakmak için PKK faaliyetlerine desteğini daha da arttırmasına neden olmuştur.

Türkiye, 1980'lerin ilk yarısında bir yandan Fırat ve Dicle nehirlerinin kullanımından daha fazla yararlanma çabası içine girerken bir yandan da Suriye ve Irak'ın sınıraşan akarsular konusundaki çekincelerini ortadan kaldıracak adımlar atmaya çalışmıştır. Bu adımlardan belki de en önemlisi Türkiye, Suriye ve Irak'ın katılımıyla sınıraşan akarsular konusunda görüş alışverişinde bulunmak ve kıyıdaşlar arasında su sorununu ortadan kaldırmak amacıyla 1983 yılında Ortak Teknik Komite'nin kurulması olmuştur (Maden, 2011: 35). Ancak Ortak Teknik Komite'nin 1980'li yıllar boyunca gerçekleştirdiği toplantılardan su sorununun çözümü konusunda somut bir sonuç elde edilememiştir. Bunun temel nedeni tarafların komiteye gereken değeri vermeyecek atıl durumda bırakması ve aralarında su sorunundan ileri gelen uzlaşmazlıkları daha ziyade ikili görüşmelerle çözme arayışı sergilemesi olmuştur.

Tarafların sınıraşan akarsular konusundaki uzlaşmazlıkları aşma çabası ile gerçekleştirdiği görüşmelerin en önemlilerinden biri 1986 yılının Mart ayında Ankara'da gerçekleşmiştir. Söz konusu tarihte Ankara'ya gelen Suriye Başbakanı Abdulrauf El Kasım, Fırat ve Dicle nehirleri üzerine Türkiye tarafından yapılacak projelerin suyu azaltması durumunda Suriye yönetiminin bunu karşılıksız bırakmayacağını ifade etmiştir (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2009a: 144). Suriyeli yöneticiler, Başbakan Kasım'ın bu cümlelerinin su sorununa karşı PKK'ya destek verileceği anlamına gelmediğini savunsalar da ilerleyen dönemde yaşanan gelişmeler ve yapılan diğer üst düzey açıklamalar söz konusu ifadenin aslında üstü kapalı bir tehdit olduğunu ortaya koymuştur. Somut bir sonuç elde edilemeyen ziyaretten kısa bir süre sonra Ekim 1986'da PKK'nın üçüncü kongresinin Suriye kontrolündeki Bekaa Vadisi'nde yapılması, Türkiye'ye yönelik üstü kapalı tehdidin bir işareti olarak yorumlanmıştır.

Fırat Nehri üzerinde yapımına 1976 yılında başlanan Karakaya Barajı'nın 1987 yılında tamamlanması, Türkiye-Suriye ilişkilerindeki gerilimin daha da artmasına neden olan bir gelişme olmuştur. Türkiye yönetimi her ne kadar Suriye'ye su sıkıntısı yaşatılmayacağını ve Fırat Nehri'nden saniyede 500 metreküp su bırakılacağını taahhüt etse de Karakaya Barajı'nın su tutmaya başlamasının ardından Irak ve Suriye'de oluşan tepkilerin önüne geçememiştir. Bu tepkilerin bir sonucu olarak Suriye yönetiminin PKK faaliyetlerine desteğinin daha da artacağından duyulan çekince, dönemin Başbakanı Turgut Özal'ın 17 Temmuz 1987 tarihli Şam ziyaretinin en önemli nedenlerinden biri olmuştur.

Turgut Özal, genel dış politika yaklaşımının bir parçası olarak Suriye ile ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesini, iki ülke arasında gerginliğe neden olan sorunların çözümünde önemli rol oynayacağı gerekçesiyle oldukça önemsemiştir. Bu nedenle Özal, Türkiye-Suriye ilişkileri açısından oldukça önemli bir dönüm noktası olan 1987 yılında Şam ziyaretini beraberinde birçok bakanın ve iş adamının olduğu kalabalık bir heyet ile gerçekleştirmiştir. Söz konusu ziyaret kapsamında yapılan görüşmelerde Türk heyetinin Suriye yönetiminden en önemli isteği PKK faaliyetlerine verilen desteğin son bulması olmuştur. PKK faaliyetlerine üstü kapalı veya açık olarak en fazla destek sağlayan, Abdullah Öcalan'a ülke topraklarında ikamet olanağı tanıyan Suriye'nin bu talebe cevabı, Türk heyetinin yönelttiği argümanları reddetmek olmuştur. Suriye topraklarında PKK faaliyetlerine destek sağlandığı ve Abdullah Öcalan'ın Şam'da yaşadığı argümanlarını kesin bir dille reddeden Suriye heyeti³, karşılık olarak Türk yöneticilerin Suriye'de illegal bir örgüt olarak kabul edilen Müslüman Kardeşlere destek verdiği iddia etmiştir (Çandar, 2012: 85).

Suriye heyetinin görüşmeler boyunca üzerinde önemle durduğu konu ise su sorunu olmuş ve Fırat Nehri'nden akan suların belirli bir kısmının Suriye topraklarına bırakılmasını içeren bir anlaşma yapılması talebini dile getirmiştir (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2009a: 137). Türk heyeti ise Suriye topraklarındaki PKK faaliyetlerinin engellenmesi karşılığında su sorununun daha rahat çözüleceğini savunarak, su sorunu ile PKK faaliyetlerine verilen desteğe karşılık önemli bir koz olarak kullanmıştır (Aras, 2012: 41). Müzakereler karşılıklı iddialar nedeniyle gergin seyrete de Özal'ın çabaları sonucu taraflar biri güvenlik alanında işbirliğini diğeri ise ekonomik işbirliğini öngören iki protokol imzalayarak masadan kalkmıştır. İmzalanan güvenlik protokolü ile iki devlet, kendi topraklarında diğerk devletin topraklarına yönelik terör içerikli faaliyetlere müsamaha göstermeyeceklerini ve terör faaliyetlerine katılmış şahısları iade edeceklerini garanti etmişlerdir (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2009a: 137). Diğerk bir ifadeyle söz konusu güvenlik protokolü ile Suriye yönetimi, ülke topraklarından Türkiye topraklarına yönelik gerçekleştirilen ve resmi olarak kabul etmediğı PKK saldırılarını engellemeyi ve Türkiye ile güvenlik alanında istihbarat paylaşımında bulunmayı kabul etmiştir (Marcus, 2009: 139). Görüşmeler sırasında yapılan ekonomik işbirliği protokolü ise elektrik enerjisi, bankacılık faaliyetleri, ulaştırma ve haberleşme, ticaret, nakliye, doğalgaz ve petrol arama ve telekomünikasyon gibi alanlarda işbirliğini ve ortak politika geliştirmeyi öngören geniş kapsamlı bir içeriğe sahip olmuştur. Ancak protokolün asıl önemli olan konusu Fırat Nehri'nin kullanımına ilişkin yapılan düzenleme olmuştur. Söz konusu ekonomik işbirliği protokolünün 6. maddesinde *“Atatürk Barajı rezervuarının doldurulması sırasında ve Fırat sularının üç ülke arasında nihai tahsisine kadar, Türk tarafı Türkiye-Suriye sınırından yıllık ortalama olarak saniyede 500 metreküpten fazla su bırakmayı taahhüt eder. Aylık akışın saniyede 500 metreküpün altına düştüğü durumlarda farkın gelecek ay kapatılmasını kabul eder”*⁴ ifadesine yer verilmiştir. Ayrıca protokolün 7, 8, 9 ve 10. maddelerinde Suriye, Türkiye ve Irak devletlerinin Fırat ve Dicle nehirlerinin tarımsal ve enerji amaçlı kullanımı konusunda birlikte çalışmaları prensip olarak kabul edilmiştir.

Başbakan Turgut Özal'ın 1987 yılında Şam'a gerçekleştirdiğı ziyaret sırasında imzalanan protokollerin su sorununun siyasallaşmasını ortaya koyan ilk resmi belgeler olması açısından oldukça önemli olduğunu söylemek mümkündür. Görüşmeler sırasında imzalanan protokoller, tarafların Suriye topraklarındaki PKK faaliyetleri ile su sorununun seyri arasında doğrudan ilişki kurduğunu açıkça ortaya koyan bir içeriğe sahiptir. Şam'da gerçekleşen görüşmeler sırasında Türk heyeti, Suriye topraklarındaki PKK faaliyetlerine karşı su sorununu önemli bir koz olarak kullanmıştır. Suriye heyeti ise ülke topraklarındaki PKK faaliyetlerini ve Öcalan'ın Suriye'de olduğunu kabul etmemesine rağmen görüşmeler sırasında su sorununa karşı PKK faaliyetlerine verdiği desteğı açıkça olmasa da bir koz olarak kullanmıştır. Bu nedenle görüşmeler sonunda hem su sorununa ilişkin anlaşma içeren bir ekonomik işbirliği protokolü hem de temelde PKK faaliyetlerinin engellemesini amaç edinen bir güvenlik protokolü bir arada imzalanmıştır.

Görüşmelerin ardından imzalanan protokoller, Türkiye kamuoyunda Suriye yönetiminin PKK faaliyetlerine artık destek sağlamayacağı kanısını yaratsa da durum böyle olmamıştır. Gazeteci Mehmet Ali Birand'ın 1988 yılında Abdullah Öcalan ile yaptığı röportaj durumun böyle olmadığını kanıtlayan önemli bir delil niteliğindedir. Birand'ın röportaj sırasında Öcalan'a sorduğı *“Suriye istese sizi durdurur mu?”* sorusuna Öcalan'ın *“Kesin. Özel bir kararla durdurabilir”*

³ Suriye heyetinin görüşmeler sırasında Öcalan'ın Şam'da yaşadığı iddialarını kesin bir dille reddetmesinde Türk heyetinin ziyareti sırasında Öcalan'ın geçici bir süreliğine Lübnan'daki Bekaa Vadisi'ne gönderilmesi etkili olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bakınız; Olson, 1997: 170.

karşılığını vermesi, Suriye yönetiminin imzalanan protokollere rağmen Türkiye'ye karşı PKK'dan siyasal bir koz olarak yararlanmaya devam ettiğinin birinci ağızdan onayı olmuştur (Birand, 1993: 177). Kuşkusuz ki imzalanan protokollere rağmen Suriye yönetiminin ülke topraklarında PKK faaliyetlerini durdurmaya yönelik bir girişimde bulunmak istememesinin temel gerekçelerinden biri, örgütü su sorunundan kaynaklı uzlaşmazlıkların kendi lehine çözümüne katkı sunacak ve bu anlamda Türkiye'ye geri adım attırma yolunda elini güçlü kılacak siyasal bir koz olarak görmeyi sürdürmesi olmuştur.

Turgut Özal, PKK faaliyetlerine destek vermeye devam etmelerine rağmen Suriyeli yöneticilere ticari ve ekonomik konulu birçok ortaklık projesi sunmuştur. Bu projelerin en önemlilerinden biri Seyhan ve Ceyhan nehirleri sularının Türkiye tarafından kullanılmayan ve Akdeniz'e dökülen 6 milyon metreküplük kısmının borularla Arap ülkelerine taşınması olmuştur (Kıran, 2005: 117). Barış Suyu Projesi olarak adlandırılan bu projeyle başta Suriye olmak üzere Ürdün, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri, Suudi Arabistan, Katar ve Bahreyn'in içme suyu ihtiyacının bir kısmının karşılanması planlanmıştır. Turgut Özal bu projesiyle ciddi su sıkıntısı çeken Suriye ve diğer Arap devletleri ile Türkiye arasında iyi ilişkiler tesis edip karşılıklı bağımlılık ilişkisi yaratmayı ve taraflar arasındaki siyasi sorunların çözümüne katkı sunmayı hedeflemiştir (Ertosun, 2015: 204). Ortadoğu'da yaşanan çatışmaların kaynaklarından biri olan suyun işbirliği, barış ve karşılıklı bağımlılık sağlayıcı bir faktör olarak değerlendirilebileceğine inanan Özal, Anavatan Partisi'nin 7 Nisan 1987'de gerçekleşen grup toplantısında bu inancını şu şekilde ifade etmiştir: *"Bu bir ekonomik hadisedir. Su verirsiniz, eninde sonunda anlaşılırsınız. O da beni kendisine bağlamak için, belki petrol verir... Birbirimize bağımlı olduğumuz zaman kavga etmeyiz. Kavgaanın yerini dostluk alır, ticaret alır"* (Duman, 2010: 206).

Barış Suyu Projesi tamamlanan fizibilite çalışmalarının ardından Turgut Özal tarafından 1988 yılında Arap devletlerine resmen önerilmiş ancak başta Suriye olmak üzere ismi geçen devletler projeye maliyeti nedeniyle sıcak bakmamıştır. Arap devletleri görünürde maliyeti nedeniyle projeye karşı çıktıklarını söylese de asıl nedenlerin farklı olduğunu söylemek mümkündür. Her şeyden önce başta Suriye olmak üzere Arap devletleri su gibi hayati bir konuda Türkiye'ye bağımlı hale gelmekten çekinmişlerdir (Ertosun, 2015: 206). Türkiye'nin su aracılığıyla bölgede etkili bir aktör haline gelmesini ve suyu ikili ilişkilerinde kullanabileceği önemli bir koz haline getirmesini istememişlerdir. Bir diğer neden ise Arap devletlerinin planlanan boru hatları ile Türkiye'nin Seyhan ve Ceyhan sularını İsrail'e ulaştırmak istediğinden kuşku duymaları olmuştur (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2009a: 145). Söz konusu nedenlerle projeye karşı çıkan Arap devletleri Türkiye'den eğer gerçekten samimiyse Suriye ve Irak'a karşı Fırat ve Dicle sularının kullanımı konusunda olumlu yaklaşım sergilemesini talep etmişlerdir (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2009a: 145). Turgut Özal, Arap devletlerinin kaygılarını gidermek için muhatapları ile çeşitli görüşmeler yapmış da bu görüşmelerden somut bir sonuç çıkmaması nedeniyle proje rafa kaldırılmıştır.

3.2. Su Sorunu Konusunda Çıkmazların Derinleşmesi: 1990'lı Yıllar

1990'lı yıllar Türkiye ve Suriye arasında kaynağını su sorunu ve Suriye'deki PKK faaliyetlerinden alan anlaşmazlıkların daha da derinleştiği ve iç içe geçtiği bir dönem olmuştur. Ancak gerginliklerin en şiddetlendiği dönemlerde dahi iki ülke arasındaki işbirliği ve uzlaşma arayışının devam ettiğini söylemek mümkündür. 1990'lı yıllar boyunca bu arayışın temel nedeni, I. Körfez Savaşı sonrası Irak'ın kuzeyinde oluşan de facto Kürt devletinin hem Türkiye hem de Suriye

⁴ Ayrıntılı bilgi için bakınız; Türkiye Cumhuriyeti İle Suriye Arap Cumhuriyeti Arasında Ekonomik İşbirliği Protokolü (17 Temmuz 1987), Resmi Gazete, 87/12171, Yayımlı Tarihi: 10.12.1987.

tarafından ulusal ve bölgesel bir güvenlik tehdidi olarak algılanması olmuştur. Bu algının bağımsız bir Kürt devleti ihtimali ile beslenmesi, PKK faaliyetlerine sağlanan destek nedeniyle çatışan Türkiye ve Suriye yönetimlerini Irak'ta yükselen Kürt milliyetçiliğine karşı işbirliği yapmaya yöneltmiştir. Ancak Suriye yönetiminin iki devlet yetkilileri arasında yapılan her görüşmede PKK'ya destek verilmediğini veya verilmeyeceğini taahhüt etmesine rağmen desteğin sürdürülmesi ve bu desteğin Türkiye yönetimi tarafından kanıtlanması, ilişkilerin tüm işbirliği olanaklarına rağmen gergin bir seyir izlemesine neden olmuştur. Suriye yönetiminin PKK faaliyetlerine ekonomik, lojistik ve siyasal desteğinin artarak devam etmesi, Türkiye'nin de su sorunundan bir siyasal enstrüman olarak yararlanmayı sürdürmesine neden olmuştur. Suriye yönetimi, Türkiye, Irak ve Suriye heyetleri arasında yapılacak üçlü bir anlaşma ile Fırat ve Dicle nehirlerinin kullanımının tahsis edilmesi konusundaki ısrarını sürdürürken Türkiye yönetimi 1990'lı yıllara su sorununu çözmek adına sunulan üç aşamalı bir plan önerisi ile girmiştir.

Türkiye, 1990 yılında Ortak Teknik Komite'nin on dördüncü toplantısında önerdiği "Üç Aşamalı Plan" ile su sorununa kalıcı, adil, akılcı ve tarafların optimum fayda sağlayabileceği bir çözüm elde etmeyi amaçlamıştır. Öte yandan planın bir diğer amacının ise su sorununu barışçıl bir şekilde çözerek Suriye yönetiminin PKK faaliyetlerine sağladığı lojistik, ekonomik ve siyasal desteği sonlandırabilmek olduğunu söylemek mümkündür. Üç aşamalı planının birinci aşamasında tarafların Fırat ve Dicle nehirlerinin envanterleri, ikinci aşamasında ise toprak kaynaklarının envanterleri ile ilgili ortak çalışmaların yapılması öngörülmüştür. Üçüncü ve son aşamasında ise su ve toprak kaynaklarının nasıl değerlendirileceği ile ilgili tarafların değerlendirilmelerini sunması ve ortak planlamaların yapılması ve bu planlamaların yapılabilirliklerinin değerlendirilmesi öngörülmüştür.⁵ Türkiye, su sorunun çözümünün Suriye ve Irak'ın iddia ettiği gibi taksimde değil tarafların Fırat ve Dicle nehirlerinden hakça, akılcı ve optimum düzeyde fayda sağlayabileceği bu ve benzeri planlarda olduğu savunmuştur. Türkiye ayrıca bu plana Asi Nehri'nin de dahil edilmesi gerektiğini zira Fırat ve Dicle ile benzer bir statüye sahip olduğunu savunmuştur. Ancak sonuç olarak ne Türkiye'nin bahsi geçen planı ne de Asi Nehri'ne ilişkin talepleri karşılık bulmamıştır. Zira Türkiye'nin teknik konulara ağırlık vererek hazırladığı bu plana konu olan su sorunu, çoktan salt bir teknik uzlaşmazlık olmaktan çıkarak siyasal boyutu ağır basan bir mesele haline dönüşmüştür.

1990'lı yıllarda Suriye'nin PKK'yı Türkiye'nin ise su sorunu ikili ilişkilerde siyasal birer enstrüman olarak kullandığını gösteren en önemli gelişmelerden birisi 1992 yılında imzalanan güvenlik protokolü olmuştur. Söz konusu protokol temelde tarafların PKK faaliyetlerinin engellenmesi konusunda işbirliği sağlamalarını ve Irak'ta yükselen Kürt milliyetçiliğine yönelik ortak hareket edebilmeyi öngören bir içeriğe sahip olsa da su sorununa ilişkin önemli gelişmelere de zemin hazırlamıştır. Şam'da gerçekleştirilen üst düzey diplomatik ve askeri görüşmeler neticesinde 17 Nisan 1992 tarihinde imzalanan güvenlik protokolü ile her iki ülkenin terörizme karşı etkin bir işbirliği yapması kararı alınmıştır (Olson, 1997: 171). Protokolün Türkiye'nin isteği doğrultusunda şekillenen son ve en önemli maddesinde ise Suriye yönetimi PKK'yı Suriye'de faaliyet göstermesi yasaklanmış bir örgüt olarak kabul ettiğini onaylamış ve örgüt üyelerinin yakalanmaları halinde yargı önüne çıkaracaklarını taahhüt etmiştir (Olson, 2000: 124).

Güvenlik protokolünün imzalanmasının ardından Türkiye, Suriye yönetiminin protokoldeki sorumluluklarını yerine getirmesini sağlamak adına su sorununu bir koz olarak gündemde tutmaya devam etmiştir. 1992 yılının Ağustos ayında Suriye Dışişleri Bakanı Faruk El Şara ile

⁵ Üç Aşamalı Plan ile ilgili daha detaylı bilgi için bakınız; Kodaman, 2007: 69-71.

Şam'da görüşen Türkiye Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, imzalanan protokole bağlı kalınması halinde, Türkiye'nin Fırat Nehri sularının kullanımı ile ilgili üzerine düşen her türlü sorumluluğu yerine getirmeye hazır olduğunu iletmiştir (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2009b: 556). Ancak Türkiye'nin bu tavrı karşılık bulmamış, Suriye yönetimi imzalanan protokole rağmen ülke topraklarındaki PKK faaliyetlerini engellemeye ve sonlandırmaya yönelik somut adımlar atmamıştır. Aksine Suriye topraklarındaki PKK faaliyetlerine göz yummaya ve destek sağlamaya devam etmiştir. Öyle ki Atatürk Barajı'nın 1992'nin Temmuz ayında açılması ve su tutmaya başlamasından kısa bir süre sonra Hafız Esad'ın Bekaa Vadisi'ndeki bir PKK törenine katılması, hem bu desteğin somut bir ifadesi hem de Ankara'ya verilen bir mesaj olarak yorumlanmıştır (Akmandor, Pazarcı ve Köni, 1994: 62).

Türkiye'nin Atatürk Barajı'nın dolumu sırasında Fırat Nehri sularının akışını 1 ay süreyle keseceğini açıklaması, Suriye yönetimi tarafından sert tepkiyle karşılanmıştır. Türkiye'nin Fırat Nehri sularının kullanımı ile ilgili yaklaşımının uluslararası hukuka aykırı olduğunu savunan Suriye yönetimi, bu konuda Arap dünyasının desteğini alma çabası içine girmiştir. Ayrıca ilişkilerin daha da gergin bir hal almasına neden olacak bir adım atarak Hatay'ın işgal altında bir Suriye toprağı olduğu iddialarını yeniden gündeme getirmiştir. Dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in Suriye'nin bu tutumuna *“ne Suriye nede Irak, Ankara'nın onların petrol kaynakları üzerindeki iddialarından daha fazla Türkiye'nin nehirleri hakkında iddiada bulunmaya hakları yoktur... bizim istediğimizi yapmaya hakkımız vardır. Su kaynakları Türkiye'nin, petrol kaynakları ise onlarındır. Biz onların petrol kaynaklarını paylaşmayı söyleyemeyeceğimiz gibi onlarda bizim su kaynaklarını paylaşmayı söyleyemezler”* açıklaması ile karşılık vermesi, gerginliğin ne derece arttığının önemli bir işareti olmuştur (Aytemiz ve Kodaman, 2006: 529).

Dönemin Cumhurbaşkanı Özal'ın Nisan 1993 tarihindeki ani ölümünün ardından Türkiye iç siyasetinde Suriye'nin PKK'ya desteğini engellemek için diplomasiyi değil askeri yöntemlerin kullanılması gerektiğini savunanlar yeniden ön plana çıkmıştır. Bu durumun su sorununda da çözümsüzlüğü pekiştirecek bir gelişme olduğunu söylemek mümkündür. Ancak buna rağmen Özal'ın bıraktığı dış politika mirası henüz tam anlamıyla terk edilmemiş olması nedeniyle Türkiye ve Suriye arasında 1993 yılının Kasım ayında yeni bir güvenlik protokolü imzalanmıştır. Protokolün imzalanmasından kısa bir süre sonra Suriye Devlet Güvenliği Bakanı olarak görev yapan Nasir Kaddur, bir televizyon röportajında PKK faaliyetlerinin Devlet Başkanı Hafız Esad'ın emriyle yasaklandığını ve Öcalan'ın ve PKK üyelerinin Türkiye'ye yönelik eylemler de dahil olmak üzere tüm örgütsel faaliyetler için Suriye topraklarını kullanmasına izin verilmeyeceğini açıklamıştır (Olson, 1997: 171).

Olson, 1996: 86). İki ülke arasındaki gerginliğin kısa süreli olarak düşmesine neden olan bu açıklama sonrası Suriye yönetimi Türkiye'den su sorunu konusunda adım atmasını talep etmiş ve bu çerçevede ikili görüşme talebinde bulunmuştur. 1994 yılının Şubat ayında gerçekleşen görüşmede Suriyeli yetkililer Öcalan'ın Suriye topraklarında bulunmadığını, Lübnan'da PKK kampı bulunmadığını ve Suriye topraklarında PKK'nın faaliyet yürütmesine müsaade edilmeyeceğini ifade etmiş ve Türkiye'nin Fırat ve Dicle nehirleri sularının kullanımı konusunda bir an önce somut bir adım atmasını talep etmiştir (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2009b: 558). Ancak Türk yetkililer, Suriye yönetiminin PKK faaliyetlerine olanak tanıdığına ve destek sağladığına yönelik somut kanıt ve belgelerin olduğunu, Suriye yönetimi örgütle ilişkisini tamamen kesmeden su sorununda bir ilerleme kaydedilmeyeceğini belirterek söz konusu talebi geri çevirmiştir.

Suriye yönetiminin tüm müzakerelere ve imzalanan protokollere rağmen PKK faaliyetlerine destek sağlamaya devam etmesinin su sorununun çözümsüzlüğünün sürmesine doğrudan etki ettiğini söylemek mümkündür. Suriye yönetiminin 1994-1997 yılları arasında PKK'nın Hatay ve çevresindeki faaliyetlerine sağladığı lojistik destek ve bu destekle birlikte gerçekleşen silahlı saldırılar, Türkiye'nin su sorunu konusundaki tavrının daha da sertleşmesine neden olmuştur. Temmuz 1997'de başbakanlık koltuğuna oturan Mesut Yılmaz, ayın sonunda Hatay'ın ilhakının 58. yıldönümü törenlerinde yaptığı konuşmada su sorunu ile Suriye'deki PKK faaliyetlerinin ilişkisini ortaya koyan önemli açıklamalarda bulunmuştur. Suriyelilerin GAP'ı engellemek için örgütün faaliyetlerine destek çıktığını ima eden Yılmaz, buna rağmen Türkiye'nin 1987 yılında yapılan anlaşmaya sadık kalarak Fırat Nehri'nden Suriye'ye saniyede 500 metreküp su bırakmaya devam edeceğini açıklamış ve yeni bir düzenlemenin gündemde olmadığını ifade etmiştir (Olson, 2005: 4-5).

Suriye yönetiminin PKK faaliyetlerine destek verme yönündeki yaklaşımını sürdürmesi, Türkiye'nin 1990'ların ikinci yarısında su sorununa ilişkin tavrının giderek sertleşmesine neden olmuştur. 1995 yılının yaz aylarında PKK üyelerinin Suriye sınırından sızarak Hatay'da düzenlediği saldırıların ardından su sorununa yönelik uzlaşma arayışları da rafa kalkmıştır. Türkiye Suriye yönetiminin PKK faaliyetlerine desteğini kesmediği ve bu desteği Türkiye'ye karşı bir siyasal koz olarak kullanmaya devam ettiği sürece su sorununa ilişkin herhangi bir görüşmenin gerçekleşmeyeceğini deklare etmiştir. Dönemin Dışişleri Bakanı Deniz Baykal yaptığı açıklamada *"Bazı çevreler ellerindeki terörizm kanını yıkamak için ek suya ihtiyaç olduğunu iddia edebilir"* ifadesini kullanmıştır (Sayarı, 1997: 48). Bu ifade Suriye yönetimi PKK faaliyetlerine destek vermeye devam ettikçe su sorununun çözümüne ilişkin Türkiye tarafınca somut bir adım atılmayacağını ifadesi olmuştur.

Türkiye'nin su sorununa ilişkin sertleşen tavrı karşısında Suriye yönetimi konuyu uluslararası platforma taşımaya karar vermiştir. Suriye yönetimi bu süreçte özellikle Türkiye ile gelgitli ilişkileri olan Arap ülkelerinin desteğini alma çabası içine girmiş ve bu kapsamda su sorununu 1995 yılının sonunda Arap ülkelerinin gündemine sokmayı başarmıştır. Körfez Arap Ülkeleri İş Birliği Konseyi (PGCC) üyesi 6 ülke olan Umman, Bahreyn, Kuveyt, S. Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Katar'dan ve ayrıca Mısır'dan destek alan Suriye yönetimi, Türkiye'ye bir nota göndererek yapılan barajların Suriye'ye gelen suyu kirlettiğini ve bu durumun uluslararası hukuka aykırı olduğunu savunmuş ve su sorununa ilişkin ikili görüşmelerin bir an önce yeniden başlaması talebinde bulunmuştur (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2009b: 559). Suriye'nin gönderdiği notanın hemen ardından PGCC üyesi ülkeler ve Mısır Aralık 1005'te Şam'da yaptıkları toplantının sonucunda yayınladıkları Şam Deklarasyonu ile Fırat Nehri üzerinde Birecik Barajı'nın inşa edilmesi eleştirilmiş ve Fırat sularının kullanımı ile ilgili adil bir anlaşma yapılması tavsiyesinde bulunulmuştur (Oktav, 2000: 153; Weitzman, 1995: 85). Söz konusu deklarasyona dönemin Dışişleri Bakanı Deniz Baykal *"Suriye terörist bir örgütün karargahı olmaya devam ettiği sürece Fırat sularının akışında bir artış beklemesin"* söylemiyle karşılık vermiştir (Olson, 1997: 176). Ayrıca 1990'ların başında olduğu gibi yine Asi Nehri'nin kullanımı örnek gösterilmiş ve Asi Nehri'nin yıllık ortalama 1,2 milyar metreküp su hacmine sahip olduğu ancak Türkiye'nin bu hacmin sadece yüzde ikisini kullanabildiği savunulmuştur (Azarkan, 2003: 96). Türkiye'ye bırakılan suyun Suriye'deki sanayi atıkları, kontrolsüz tarımsal faaliyetler ve kanalizasyon atıkları nedeniyle kirlenmiş olmasından duyulan rahatsızlık da Suriyeli yetkililere iletilmiştir (Korkmaz ve Karataş, 2009: 32-34). Görüldüğü üzere Suriye yönetiminin Fırat ve Dicle nehirlerinden taksim ilkesi çerçevesinde yararlanılması isteğine Türkiye bir kez daha Asi Nehri

için benzer bir talebi öne sürerek karşılık vermiş, bu durum iki ülke arasındaki su sorununa ilişkin anlaşmazlıkların 1998 yılına gelindiğinde hala çözülmemiş olması sonucunu doğurmuştur.

1998 yılının Ekim ayında iki ülke Suriye'nin verdiği desteğin katkısıyla Türkiye'ye yönelik artan PKK saldırıları nedeniyle savaşın eşiğine gelmiştir. Arabulucuların çabasıyla gerçekleşen diplomatik müzakereler sonucunda imzalanan Adana Mutabakatı gereğince Suriye yönetiminin ülke topraklarında PKK faaliyetlerinin yasaklanacağını ve Abdullah Öcalan'ın sınır dışı edileceğini taahhüt etmesi, ikili ilişkilerde köklü bir değişimin habercisi olmuştur. Suriye yönetiminin Adana Mutabakatı uyarınca taahhüt ettiklerini yerine getirmesi ve PKK ile arasına mesafe koyması, iki ülke ilişkilerinde yeni bir dönemin kapılarını açmıştır. Bu yeni dönemde su sorunu da farklı bir yöne evrilmiş ve her alanda olduğu gibi sınıraşan akarsular konusunda da işbirliğinin inşa edileceği bir dönem başlamıştır.

3.3. Sıcak Savaşın Eşiğinden Her Alanda İşbirliğine 2000'li Yıllar

Suriye yönetimi, Ekim 1998 Krizi'nin Adana Mutabakatı ile sonlandırılmasının ardından bir yandan Türkiye'nin talepleri doğrultusunda Suriye topraklarındaki PKK faaliyetlerini engellemek adına somut adımlar atarken diğer yandan kendi taleplerini Türk yöneticilere iletmiştir. Mart 1999'da Milliyet gazetesi yazarı Hasan Cemal ile söyleşi yapan Suriye Enformasyon Bakanı Muhammed Salman, Suriye'nin Türkiye'den beklentilerini sıraladığı konuşmasında su sorunu konusunda artık somut adımlar atılması gerektiğinin özellikle altını çizmiştir. PKK'dan kaynaklı güvenlik sorunlarının artık çözüldüğünü ifade eden Salman, Dicle ve Fırat nehirlerinin Araplar ile Türkler arasındaki işbirliğinin ve barışın suları olması için Türkiye'den adım belediklerini söylemiştir (Cemal, 1999, <http://www.milliyet.com.tr/1999/>, 10 Mart 2020'de erişildi). Salman'ın Fırat ve Dicle nehirlerinin kullanımı konusunda sunduğu beklentinin, iki ülke ilişkilerinde PKK faaliyetlerinden kaynağını alan karşılıklı güven sorunun ortadan kalkmaya başlamasının bir sonucu olduğunu söylemek mümkündür. Zira Suriye'deki PKK faaliyetlerinin engellenmesi ve Öcalan'ın sınır dışı edilmesi, Türkiye-Suriye ilişkilerinde her alanda olduğu gibi su sorununda da çözüm ve işbirliği yolundaki beklentileri arttırmıştır. Bir diğer ifadeyle 1980'li yıllarla beraber su sorununun siyasal bir meseleye dönüşmesine ve iki ülke ilişkilerindeki en önemli gerginlik konularından biri olmasına neden olan Suriye'deki PKK faaliyetlerinin son bulması her alanda olduğu gibi sınıraşan akarsuların kullanımında da işbirliğinin kapılarını aralamıştır.

Suriye yönetiminin su sorununa ilişkin beklentileri, 2000'li yıllarla beraber Türkiye tarafında karşılık bulmuş ve taraflar arasında somut işbirliği adımları atılmaya başlamıştır. Bu kapsamda atılan ilk somut adım Ağustos 2001'de Suriye Sulama Bakanı Taha El Atrâş'ın Türkiye'yi ziyareti sırasında gerçekleşmiş ve Atrâş bu ziyaret sırasında Türkiye'nin GAP ile elde ettiği deneyimlerden Suriye'nin de yararlanması adına bir dizi görüşmeler gerçekleştirmiştir (Oktav, 2003: 111). Türkiye-Suriye ilişkilerinde su sorununun yaklaşık yarım asırlık seyrine bakıldığında söz konusu ziyaretin ezber bozan bir nitelikte olduğunu söylemek mümkündür. Zira yıllardır sınıraşan akarsuların kullanımı konusunda uzlaşmazlık halinde olan iki devlet, bu ziyaretin ardından su sorununa ilk defa ortak projelerle ve işbirliği ile çözüm bulma yolunda somut adımlar atmıştır. Ayrıca 1980'ler ve 1990'lar boyunca iki ülke ilişkilerinde gerilim inşa eden bir unsur olan GAP, iki ülkenin teknik, tarım ve sulama konularında işbirliği yapmasına ön ayak olacak bir proje haline gelmiştir. Atrâş'ın ziyareti sırasında yapılan görüşmeler neticesinde GAP Bölgesel Kalkınma İdaresi ve Suriye Arazi Islah Müessesesi arasında bir protokol imzalanmıştır. İmzalanan protokol ile sulama ve tarım başlıklarında iki ülke arasında ortak projeler geliştirilmesi, eğitim

verilmesi, karşılıklı uzman değişimi ve teknoloji alışverişi gerçekleştirilmesi prensip kararı alınmıştır (Altunışık ve Tür, 2006: 242; Kibaroglu, 2013: 53).

2002 yılında AK Parti'nin iktidara gelmesi ile birlikte Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik ilgisi artmış ve daha aktif bir Ortadoğu politikası inşa edilmeye başlanmıştır. Bu yaklaşım Suriye ile Adana Mutabakatı'nın ardından düzelmeye başlayan ilişkilerin daha da derinleşmesine zemin hazırlamıştır. 2003 yılının hemen başında gerçekleşen karşılıklı ziyaretlerde PKK faaliyetlerinin engellenmesi konusunda varılan işbirliği, kısa zamanda atılan somut adımlarla desteklenmiştir. Suriye yönetiminin Suriye topraklarındaki PKK üyelerini yakalayarak Türkiye'ye teslim etmesi, PKK'ya karşı Suriye topraklarında askeri operasyonlar düzenlemesi Türkiye'de büyük bir memnuniyet yaratmıştır (Cumhuriyet, 2003: 1; Aras, 2012: 43). Bu memnuniyet sınıraşan akarsuların kullanımı konusuna da doğrudan yansımıştır. Beşar Esad'ın 57 yıllık aranın ardından Türkiye'ye gelen ilk Suriye Devlet Başkanı sıfatıyla 4 Ocak 2004'te yapmış olduğu tarihi nitelikteki ziyaret sonrasında taraflar teknik, tarım ve sulama konularında işbirliğini sürdürme kararı almıştır. Öyle ki dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, 2004 yılının Aralık ayında gerçekleştirdiği Şam ziyaretinde Suriye'nin PKK faaliyetlerini engelleme konusunda verdiği sözleri tutması nedeniyle artık eski sorunların rafa kaldırıldığını, iki ülkenin beraber kalkınma yolunda işbirliği yapmayı amaçladığını ifade etmiştir (Yılmaz, 2004, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomik>, 23 Mart 2020'de erişildi).

Türkiye-Suriye ilişkilerinde 2000'li yılların ilk yarısında yakalanan ivme, ikinci yarısında da devam etmiştir. Taraflar arasında PKK faaliyetlerinin engellenmesine ilişkin işbirliği sadece siyasal alanla sınırlı kalmamış askeri alana da yönelmiştir. 28 Nisan 2009 tarihinde "Türkiye ve Suriye kara kuvvetleri arasındaki dostluk, işbirliği ve güveni pekiştirmek için" gerçekleştirdiği açıklanan sınır birliklerinin değişimi tatbikatı, iki ülkenin PKK faaliyetlerine ilişkin sergilediği işbirliğinin en somut örneklerinden biri olmuştur. 1980'ler ve 1990'lar boyunca PKK'yı Türkiye ile ilişkilerde siyasal bir koz olarak kullanan Suriye yönetimi, 2000'li yıllarda PKK faaliyetlerinin engellenmesi konusunda Türkiye'nin en önemli müttefiklerinden biri haline gelmiştir. Bu durumun sınıraşan akarsuların kullanımına ilişkin işbirliğinin sürdürülmesine doğrudan katkı yaptığını söylemek mümkündür. Bunun bir örneği 1983 yılında sınıraşan akarsuların kullanımı konusunda Irak, Suriye ve Türkiye arasındaki sorunları çözmek amacıyla kurulan ve 1992 yılından beri toplanmayan Ortak Teknik Komite'nin 2007 ve 2008 yılında Suriye'de, 2009 yılında ise Türkiye'de toplanması olmuştur. Bu toplantılarda sınıraşan akarsular ile ilgili tarafların ellerindeki su kalitesine ilişkin bilgileri ve meteorolojik bilgileri paylaşması ve işbirliğinin devam ettirilmesi kararları alınmıştır (Maden, 2011: 35).

İki ülkenin PKK ve su sorunu konusunda 2000'li yıllarda sergilendiği işbirliğinin giderek derinleşmesinin vardığı nokta, Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi'nin kurulması olmuştur. Beşar Esad'ın Eylül 2009'da gerçekleştirdiği Türkiye ziyaretinde imzalanan anlaşma ile kurulması kararlaştırılmış olan Türkiye-Suriye Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi, iki ülke arasında PKK kaynaklı gerginliğe son verilmesinin ardından inşa edilen işbirliğinin stratejik müttefikliğe dönüştüğünün resmi onayı olmuştur. Konsey kapsamında yapılan ortak bakanlar kurulu toplantılarında sınıraşan akarsuların kullanımı ile ilgili de birçok mutabakat zaptının ve anlaşmanın altına imza atılmıştır. Aralık 2009'da Şam'da düzenlenen Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi Başbakanlar Toplantısı'nda özellikle sınıraşan akarsuların kullanımı ile ilgili birçok mutabakat zaptı ve anlaşmanın imzalandığını söylemek mümkündür. Bunlar; Dicle Nehri'nden Su Çekilmesi İçin Suriye Topraklarında Pompa İstasyonu Kurulması Konusundaki Mutabakat Zaptı, Su Kaynaklarının Verimli Kullanımı ve Kuraklıkla Mücadele Alanında Mutaba-

kat Zaptı, Su Kalitesinin İyileştirilmesi Alanında Mutabakat Zaptı, Meteoroloji Alanında İşbirliği Mutabakat Zaptı ve Asi Nehri Üzerinde Dostluk Barajı Adı Altında Ortak Baraj İnşa Edilmesi İçin Mutabakat Zaptı'dır (Maden, 2012: 91-92).

İmzalanan bu zaptların hepsi Türkiye-Suriye ilişkilerinde sınıraşan akarsular konusundaki işbirliğini daha da derinleştirmek adına önemli adımlar olmakla birlikte Asi Nehri üzerinde ortak baraj yapılması projesinin ayrı bir önemi olduğunu söylemek mümkündür. Yaklaşık yarım asır boyunca Türkiye'nin Asi Nehri üzerindeki hiçbir hak talebinin Suriye tarafından kabul edilmediği düşünüldüğünde iki devletin sınıraşan akarsuların kullanımına ilişkin ne noktaya geldiğini anlamak daha kolay olacaktır. Planlanma aşamasında barajdan sulama, taşkın koruma ve elektrik üretme için yararlanılması planlanmış, barajın işletilmesi ve her iki ülke tarafından kullanılacak su miktarının belirlenmesi için Baraj İşletimi Daimi Komisyonu kurulmasına karar verilmiştir (Maden, 2012: 92). İki ülkenin yüzde 50-50 iştiraki ile yapılması planlanan Dostluk Barajı'nın temeli 6 Şubat 2011 tarihinde Türkiye ve Suriye başkanlarının ve bakanlarının katılımıyla atılmıştır. Ancak Mart 2011'de başladığı kabul edilen Suriye İç Savaşı, Türkiye-Suriye ilişkilerindeki parlak dönemin sonunu getirmekle birlikte Dostluk Barajı'nın inşasının da durmasına neden olmuştur.

3.4. Suriye İç Savaşı

Türkiye-Suriye ilişkilerinde 2000'li yıllarla beraber kat edilen ilerleme, Suriye'de 2011 yılının ilk aylarında başlayan rejim karşıtı sokak gösterilerinin iç savaşa dönüşmesiyle durmuş ve iki ülke ilişkileri yeniden bozulma sürecine girmiştir. Türkiye-Suriye ilişkilerinin iç savaşla birlikte bozulmasının ardından sınıraşan akarsuların kullanımı konusunda yaşanan en önemli gelişmenin Asi Nehri üzerine yapılması planlanan Dostluk Barajı'nın inşasının ertelenmesi olduğunu söylemek mümkündür. Savaşın yarattığı kaos ortamı ve Türkiye'nin Esad yönetimi ile arasına koyduğu mesafe bu projenin ertelenmesinin temel nedenleri olmuştur. Öte yandan Suriye'de iç savaşın başlamasının ardından uluslararası basında Türkiye'nin Esad yönetimini zor durumda bırakmak adına Fırat ve Dicle üzerindeki barajların kapaklarını kapatarak Suriye'yi içme suyundan yoksun bırakacağı haberleri çıksa da böyle bir adım hiçbir zaman atılmamıştır (Maden, 2012: 93).

2011 yılının Kasım ayında Türkiye, Esad yönetimine yönelik kapsamlı bir siyasi ve ekonomik yaptırımlar (önlemler) paketi açıklasa da bu yaptırımların arasında sınıraşan akarsuların kullanımına ilişkin bir kısıtlama yer alamamıştır. Nitekim dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, yaptığı açıklamada Suriye yönetiminin hatalarından dolayı halkın cefa çekmesine neden olacak adımlar atmayacaklarını ve bu bağlamda başta su olmak üzere Suriye halkının gündelik yaşamının idamesi için elzem olan kaynakların ulaştırılmasında bir kısıtlamaya gitmeyeceklerini ifade etmiştir (Hürriyet, 2011, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem>, 10 Mart 2020'de erişildi). Türkiye'nin sınıraşan akarsuların kullanımı konusundaki tavrının iç savaşın başlangıcından bugüne bu minvalde ilerlemeye devam ettiğini söylemek mümkündür. Su kaynaklarının kullanımını konusunda 2000'li yıllarla birlikte sağlanan işbirliği iç savaşın başlamasının ardından sürdürülemediği olsa da Türkiye Fırat ve Dicle nehirlerinden Suriye'ye bırakılan su miktarı konusunda herhangi bir kısıtlamaya gitmeme konusundaki tavrını genel olarak sürdürmüştür.

Sonuç

Bu çalışmada Türkiye-Suriye ilişkilerine 1960'lı yıllardan itibaren etki etmeye başlayan sınıraşan akarsuların kullanımı konusunun nasıl bir seyir izlediği ve bu seyrin üzerinde hangi faktörlerin etkili olduğu analiz edilmeye çalışılmıştır. Türkiye-Suriye ilişkilerinde sınıraşan akarsuların kullanımına ilişkin uzlaşmazlık 1960'lı yıllarda teknik bir mesele olarak ortaya çıkmış, mesele genel itibarıyla tarafların Fırat ve Dicle nehirlerinin sularının kullanımına ilişkin farklı hak iddiaları ve projeleri etrafında şekillenmiştir. 1980'li yıllarla birlikte ise sınıraşan akarsuların kullanımı konusu giderek siyasal bir nitelik kazanmaya başlamıştır. Bunun temel nedeni, Suriye yönetiminin sınıraşan akarsuların kullanımı konusunun kendi lehine çözümü için Türkiye'ye yönelik bir ulusal güvenlik tehdidi olan PKK'ya destek sağlaması ve ikili ilişkilerde elini güçlendirecek siyasal bir koz olarak kullanmaya başlaması olmuştur. Bu durum, çeşitli işbirliği arayışlarına rağmen 1980'li ve 1990'lı yıllar boyunca Türkiye-Suriye ilişkilerinin oldukça gergin bir seyir izlemesine ve aynı zamanda Türkiye'nin de su sorununu Suriye'nin PKK faaliyetlerine verdiği desteğe karşılık siyasal bir koz olarak kullanmasına neden olmuştur.

Savaşın eşiğine gelen Ekim 1998 Krizi'nin Suriye'nin PKK faaliyetlerine desteğini resmen kestiğini ve Öcalan'ı sınır dışı ettiğini taahhüt ettiği Adana Mutabakatı ile sonlandırılması iki ülke ilişkilerinde işbirliğinin her alanda derinleşeceği bir dönemin kapılarını aralamıştır. Türkiye-Suriye ilişkilerindeki en parlak dönemi ifade eden 2000'lerin ilk 10 yılı, su sorununun çözümüne ilişkin de önemli adımların atıldığı bir dönem olmuştur. Bir diğer ifadeyle düzen bozucu bir unsur olarak PKK'nın iki ülke ilişkilerindeki rolünün ortadan kalkması, sınıraşan akarsuların kullanımı konusunda da hakkaniyete dayalı bir çözüm arayışlarını beraberinde getirmiş, tarafların iddialarından çok işbirliğinin öne çıktığı yeni bir dönemin kapılarını açmıştır. Ancak bu parlak dönemde dahi Türkiye ve Suriye yönetimleri arasında sınıraşan akarsulara ilişkin kapsayıcı ve bağlayıcı bir anlaşma yapılmamış veya yapılmasına gerek duyulmamıştır. Oysaki iki ülke arasındaki su sorununa kalıcı bir çözümün ancak tarafların hassasiyetlerini ve haklarını göz ardı etmeyen kapsamlı ve bağlayıcı bir anlaşma ile sağlanabileceğini söylemek mümkündür. Tarafların böyle bir anlaşmayı imzalaması ise kısa ve orta vadede oldukça zor görünmektedir. Zira 2011 yılında başlayan Suriye İç Savaşı su sorununun ikili ilişkilerdeki rolünü oldukça geri plana atmakla kalmamış aynı zamanda su sorununa kalıcı çözüm beklentilerinin uzak bir bahara kalmasına neden olmuştur.

KAYNAKLAR

- Akmandor, N.; Pazarcı, H.; Köni, H., (1994), Ortadoğu Ülkelerinde Su Sorunu, TESAV Yayınları, Ankara.
- Altunışık, Meliha B.; Tür, Özlem, (2006), "From Distant Neighbors to Partners? Changing Syrian-Turkish Relations", Security Dialogue, Vol. 37, No. 2, s. 229-248.
- Aras, Damla, (2012), "The Syrian Uprising: Turkish-Syrian Relations Go Downhill", The Middle East Quarterly, Vol. 19, No. 2, s. 41-50.
- Aytemiz, Levent; Kodaman, Timuçin, (2006), "Sınıraşan Sular Kullanımı ve Türkiye-Suriye İlişkileri", (Ed. TMMOB), TMMOB Su Politikaları Kongresi Bildiriler Kitabı, 527-537, Ankara.
- Azarkan, Ezeli, (2003), "Asi Nehri Sorunu", Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 7, No. 7, s. 92-105.

- Bir, Mustafa, (1986), Akarsulardan Faydalanma ve Türkiye'nin Uluslararası Hukuku İlgilendiren Akarsuları, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Birand, Mehmet Ali, (1993), Apo ve PKK, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- Cemal, Hasan, (10 Mart 1999), “Suriye’den Apo Sonrası İlk Mesajlar”, <http://www.milliyet.com.tr/1999/03/10/yazar/cemal.html>, Erişim Tarihi: 10 Mart 2020.
- Çandar, Cengiz, (2012), Mezopotamya Ekspresi: Bir Tarih Yolculuğu, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Duman, M. Zeki, (2010), Türkiye’de Liberal Muhafazakâr Siyaset ve Turgut Özal, Kadim Yayınları, Ankara.
- Eder, Mine; Çarkoğlu, Ali, (2002), “Su İhtilafı: Fırat-Dicle Havzası”, (Ed. Kemal Kirişçi ve Barry Rubin), Günümüzde Türkiye’nin Dış Politikası, 352-373, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Erdağ, Ramazan, (2015), "Türkiye'nin Sınırışan Sular Sorunu." Yalova Sosyal Bilimler Dergisi C. 5, No. 9, s. 27-52.
- Ertosun, Erkan, (2015), “Özal’ın Ortadoğu Barışı Perspektifi”, (Ed. E. Ertosun ve E. Demirbaş), Turgut Özal: Değişim, Dönüşüm, 191-297, Turgut Özal Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Fırat, Melek; Kürkçüoğlu, Ömer, (2009a), “Irak ve Suriye’yle Sorunlu İlişkiler” (Ed. Baskın Oran), Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt II 1980-2001, 129-148, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Fırat, Melek; Kürkçüoğlu, Ömer, (2009b), “Arap Devletleriyle İlişkiler” (Ed. Baskın Oran), Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt II 1980-2001, 551-568. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Geçen, Reşat; Usun, Furkan Ç., (2017), “Asi Nehri, Havzası, Uluslararası Kullanımı ve Problemler,” Uluslararası Jeomorfoloji Sempozyumu Kitabı, 611-619, Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Hürriyet, (30 Kasım 2011), “Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun Suriye Yaptırımları Açıklaması,” <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/disisleri-bakani-davutoglunun-suriye-yaptirimlari-aciklamasi-19360440>, Erişim Tarihi: 10 Mart 2020.
- İmset, İsmet G., (1993), PKK: Ayrılıkçı Şiddetin 20 Yılı (1973-1992), Turkish Daily News Yayınları, Ankara.
- Karakoç, Jülide, (2010), “The Impact of the Kurdish Identity on Turkey’s Foreign Policy from the 1980s to 2008” Middle Eastern Studies, Vol. 46, No. 6, s. 919-942.
- Kıran, Abdullah, (2005), Ortadoğu’da Su: Bir Çatışma ya da Uzlaşma Alanı, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Kibraoğlu, Ayşegül, (2013), “Türk Dış Politikası ve Su.” Ortadoğu Analiz, C. 5, No. 53, s. 50-59.
- Kodaman, Timuçin, (2007), Fırat-Dicle Meselesi ve Türkiye-Suriye İlişkilerine Etkisi, Asil Yayın Dağıtım, Ankara.

- Korkmaz, Hüseyin; Karataş, Atilla, (2009), “Asi Nehri’nde Su Yönetimi ve Ortaya Çıkan Sorunlar”, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 6, No. 12, s. 18-40.
- Kut, Gün, (1993), “Burning Waters: The Hydropolitics of The Euphrates and Tigris” New Perspectives on Turkey, No. 9, s. 1-17.
- Lozan Barış Antlaşması, (24 Temmuz 1923), http://sam.baskent.edu.tr/belge/Lozan_TR.pdf, Erişim Tarihi: 15 Mart 2020.
- Maden, Tuğba E., (2011), “Türkiye-Suriye İlişkilerinde Suyun Rolü” Ortadoğu Analiz, C. 3, No. 35, s. 33-40.
- Maden, Tuğba E., (2012), “Kriz Dönemlerinde Su Politikaları: Türkiye-Suriye”, Ortadoğu Analiz, C. 4, No. 44, s. 87-94.
- Marcus, Aliza. (2009), Kan ve İnanc: PKK ve Kürt Hareketi, (Çev., Ayten Alkan), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Müftüoğlu, Ferruh, (1997), Ortadoğu Su Meseleleri ve Türkiye, Marifet Yayınları, İstanbul.
- Oktav, Özden Z., (2000), “Turkish-Syrian Relations at the Crossroads”, (Ed. Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı), Turkish Review Middle East Studies Annual 2000-2001, 149-171, The ISIS Press, İstanbul.
- Oktav, Özden Z., (2003), “Water Dispute and Kurdish Separatism in Turkish-Syrian Relations” The Turkish Yearbook, No. 34, s. 91-117.
- Olson, Robert, (1996), “The Kurdish Questions and Turkey’s Foreign Policy toward Syria, Russia and Iraq since the Gulf War.”, (Ed. Robert Olson), The Kurdish Nationalist Movement in the 1990s: Its Impact on Turkey and the Middle East, 84-113, The University Press of Kentucky, Kentucky.
- Olson, Robert, (1997), “Turkey-Syria Relations Since the Gulf War: Kurds and Water” Middle East Policy, Vol. 5, No. 2, s. 168-193.
- Olson, Robert, (2000), “Turkish and Syrian Relations Since the Gulf War: The Kurdish Questions and the Water Problem”, (Ed. Ferhad Ibrahim ve Gülistan Gürbey), The Kurdish Conflict in Turkey: Obstacles and Chances for Peace and Democracy, 119-149, St Martin’s Press, New York.
- Olson, Robert, (2005), Türkiye’nin Suriye, İsrail ve Rusya ile İlişkileri: 1979-2001, (Çev., Süleyman Elik), Orient Yayınları, Ankara.
- Öztürk, Ayhan, (1994), "Milletlerarası Antlaşmalar ve Türk-Fransız Antlaşmaları (TBMM Hükümetinin Tanınması ve İlk Siyasi Zaferi)", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, No. 5, s. 113-134.
- “PKK/KADEK’e Darbe: Suriye Teröristleri Teslim Etti” Cumhuriyet, 18 Mart 2003, s. 1.
- Sayarı, Sabri, (1997), “Turkey and the Middle East in the 1990s” Journal of Palestine Studies, Vol. 26, No. 3, s. 44-55.
- Şahin, Mehmet, (2004), “Suriye’nin Su Sorunu”, (Ed. Yılmaz Türel ve Mehmet Şahin), Ortadoğu Siyasetinde Suriye, 95-122, Platin Yayınları, Ankara.

- Tırıl, Alpay, (2011), “Sınıraşan Sular: Türkiye ve Paydaşlarının Sınıraşan Sular Politikalarına Siyasal ve Ekolojik Bir Bakış”, TÜCAUM VI. Coğrafya Sempozyumu Kitabı, 329-341. Ankara Üniversitesi, Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara.
- Tiryaki, Orhan, (1994), Sınıraşan Sular ve Ortadoğu’da Su Sorunu, Harp Akademisi Komutanlığı Yayınları, İstanbul.
- Toklu, Vefa, (1999), Su Sorunu, Uluslararası Hukuk ve Türkiye, Turhan Kitabevi, Ankara.
- “Türkiye Cumhuriyeti İle Suriye Arap Cumhuriyeti Arasında Ekonomik İşbirliği Protokolü” (17 Temmuz 1987), Resmi Gazete, 87/12171, Yayımlı Tarihi: 10.12.1987.
- T. C. Dışişleri Bakanlığı, (1994), Ortadoğu’da Su Sorunu, Dışişleri Bakanlığı Bölgesel ve Sınıraşan Sular Daire Başkanlığı, Ankara.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı, (2018), Güneydoğu Anadolu Projesi Son Durum, T.C. Kalkınma Bakanlığı Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Ankara.
- Weitzman, Bruce M., (1995), Middle East Contemporary Survey: Volume XIX, Westview Press, Colorado.
- Yılmaz, Turan, (23 Aralık 2004), “Ekonomik Partner Olduk”, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomik-partner-olduk-283376>, Erişim Tarihi: 23 Mart 2020.